

ÖZÜR DİLEME VE TAZMİN ETME

TARİHLE YÜZLEŞMENİN "OLMAZSA OLMAZ" İKİ ŞARTI

RIFAT N. BALİ

Seksenli yılların sonuna kadar "azınlıklar" konusu Türkiye'de "tabu" bir mesele idi. "Tabu" olarak addedilmesinin sebebi de geçmişte cereyan etmiş birbirinden acı olayların ne mağdurlar, ne de müesses nizam tarafından hatırlanmak istenmesiydi. Doksanlı yıllarda gayri resmi bir tarih anlayışının tartışılması "tarihle yüzleşme" sürecinin de başlamasına neden oldu. Fakat bir devletin ve bir toplumun geçmişi ile yüzleşmesi, bu yüzleşmenin getirdiği sorumlulukları da üstlenmesi demektir. Geçmişin mağdurlarından özür dilemek ve tazminat ödemek bu sorumlulukların en önemli parçasını oluşturmaktadır.

Türkiye'de azınlıkların müesses nizam ile olan ilişkilerinin kilometre taşlarını teşkil eden ve can ve/veya mal kaybına yol açtığından hatırlanmak istenmeyen bu olayları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Osmanlı Ermenilerinin kitlesel imhası ile sonuçlanan 1915 Ermeni Tehciri,¹
- 2- 1934 yılında Trakya'nın önemli şe-

hirlerinde yerleşik Yahudilere karşı düzenlenen kitlesel yağma,²

3- Gayrimüslim erkeklerin 1941 yılında silah altına alınıp nafia taburlarında çalıştırılmaları,³

4- Varlık Vergisi Kanunu'nun gayrimüslimlere karşı ayrımcı ve keyfi şekilde uygulanması,⁴

5- 6-7 Eylül 1955 günlerinde İstanbul ve İzmir'de Rumlara ait işyerlerine, kiliselere, gazetelere, mezarlıklara

ve evlere karşı düzenlenen kitlesel yağma hareketi.⁵

Ancak bu "tabu" durumu doksanlı yılların başından itibaren değişmeye başladı. "İkinci Cumhuriyet" adıyla kamuya mal olan bir grup liberal ve sol görüşlü gazeteci, üniversite öğretim üyesi ve aydın Cumhuriyet'in alışlagelmiş tarih anlatımını daha eleştirel bir şekilde yeniden gözden geçirmeye ve değerlendirmeye başladı. Bu aktörlere ilaveten siyasi ve toplumsal gelişmeler de sürecin gelişmesinde etkiliydi. Kürt meselesi, tek parti döneminin ve Kemalizmin eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirilmesi ile başlayan geçmişin yeniden gözden geçirilmesi süreci, Varlık Vergisi⁶ ve 6-7 Eylül 1955 Olayları⁷ örneklerinde olduğu gibi, sinema ve televizyon gibi kitlesel medya kanalları sayesinde de çok geniş kitlelere nüfuz etti.

Bilgilenme arttıkça Türkiye Cumhuriyeti'nin o ana kadar geçerli olan "resmi" görüşü git gide artan bir hızla itibar kaybetmeye başladı ve "resmi tarih" deyimini "gerçeklerin üstünü örten tarih" anlamıyla eşdeğer bir anlam taşıyor oldu. Ancak onlarca yıl

6-7 Eylül Olayları sırasında yaşanan yağma hareketlerinden bir görüntü.

Fahri Çoker Arşivi.

boyunca hadiselerin resmi anlatımı ile beslenen bir toplumun, resmi anlatımın es geçtiği veya yüzeysel bir şekilde söz ettiği olayların tam zıttı bir "gayri resmi" anlatımı itirazsız benimsemesi beklenemezdi. Polemikler, tek parti döneminde azınlıkların korkulu rüyası olan Türk Ceza Kanunu'nda mevcut "Türklüğü tahkir" maddesine dayanılarak yazarlara, gazetecilere ve aydınlara karşı açılan davalar, ölüm tehditleri ve nihayet *Ağos* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in öldürülmesi gibi bir dizi ürkütücü ve trajik olay "resmi tarih militanları"nın gösterdikleri tepkiler manzumesiydi. Ancak Türkiye'nin "geçmiş ile yüzleşmesi" veya "tarihi ile barışması" cümleleriyle özetlenebilecek olan ve halen çok başında olan bu süreç sona ermedi. Başka bir deyimle tozlu arşivlerdeki belgelerden, yırtık ve harap gazete ciltlerindeki haberlerden ve fotoğraflardan yeniden inşa edilen tarihi geçmiş, toplumun ve müesses nizamın tamamı tarafından tartışmasız bir şekilde kabul edilmedi. Bugün onca dava, tehdit, binlerce sayfa tutan yerli ve yabancı araştırmalar külliyatı, iki film ve nihayet muazzam bir kitlesel tepkiye yol açan bir cinayete rağmen toplumun çok geniş bir kesiminde azınlıkların hırpalandıkları, ayrıma uğradıkları, atalarının mal varlıklarının gasp edildiği gerçeği kabul görmemekte. Sadece çok sınırlı bir aydın camiası ve bir o kadar az sayıda üniversite öğrencisi bu gerçeği kabul etmekte.

Sözü edilen "çok sınırlı" kavramını rakamlandırmak gerekli. Bunun için iki kaynaktan faydalanacağım: (a) gazete tirajları ve (b) üniversite öğrencileri sayısı. Günümüzde sol ve/veya liberal görüşlü bir Türk genci görüşlerine uygun düşen *Radikal*, *Taraf*, *Evensel* veya *Birgün* gazetelerinden birini veya birkaçını okumakta. Azınlıkların mağduriyetlerinin temelini teşkil eden olaylar silsilesini sık sık konu eden gazeteci ve öğretim üyelerinin ezici çoğunluğu da zaten bu gazetelerde yazmakta. Bu dört gazetenin toplam satış rakamı yaklaşık 100.000'dir. Bu da 4.782.000 nüshalık toplam gazete satışı içinde sadece % 2'yi teşkil

etmekte. Bunlara "gayri resmi tarih" anlatımını destekleyen bazı yazarlara yer veren muhafazakâr/İslamcı çizimdeki *Yeni Şafak* ve *Star* gazetelerini de eklersek toplam 307.000 satışa ulaşacağız. Yani toplam gazete satışlarının % 6'sı.⁸

Türkiye'de mevcut 94 devlet, 45 özel, toplam 139 üniversite arasında sosyal bilimler alanında eğitim veren öğretim üyelerinden azınlıklar konusunda "resmi" bir yaklaşıma sahip olmayanların hangi üniversitelerde görev yaptıkları incelendiğinde dört üniversite temayüz etmekte: Boğaziçi, İstanbul Bilgi, Sabancı ve Bahçeşehir üniversiteleri. Bu dört üniversitenin 2006–2007 eğitim yılındaki toplam öğrenci sayısı 30 bindi. Aynı öğretim yılında devlet ve vakıf üniversitelerindeki toplam öğrenci sayısı ise 2.419.214 idi. Yani "resmi tarih anlatımı"ni benimsemeyen öğretim üyelerinin hitap edebildikleri azami üniversite öğrenci kitlesi, toplam öğrenci kitlesinin sadece % 1,24'üdür.⁹

Sadece bu rakamlar bile, "tarihle yüzleşme" sürecinin ilerlemesinin, başka bir tabirle "gayri resmi tarih anlatımı"nın eğitilmiş kuşaklar tarafından benimsenmesinin ne kadar zor ve uzun olacağını göstermekte. Burada dikkate alınması gereken bir diğer husus, yazıları ve eylemleri nedeniyle öğretim üyesi ve kamu aydını olmanın yanı sıra aynı zamanda "geçmişle yüzleşme" sürecinin aktivistleri olan öğretim üyelerinin yetiştirdikleri öğrenciler arasında geleceğin öğretim üyeleri olabilecek doktora öğrencilerinin önemli bir bölümünün Avrupa veya Amerikan üniversitelerinin birinde öğretim üyesi olmayı tercih ettiği gerçeğidir. Bu beyin göçü nedeniyle "gayri resmi tarih anlatımı"ni yaygınlaştıracak olan aydınlar ordusuna yeterince yeni katılım olmamaktadır.

Rakamlar gelecek için iyimser olmamızı engelliyorsa da kabul etmek gerekir ki yirmi yıl öncesine kıyasla Türkiye'de "aykırı görüşler" çok daha rahatlıkla ifade edilmekte. Bunda elbette Türkiye'nin AB'ye aday ülke olmasının getirdiği ifade hürriyetini

genişleten düzenlemeler ile toplumsal ve siyasal anlayışta fark edilen değişiklikler de etkili oldu ve olmaya devam ediyor. Dolayısıyla "tarihle yüzleşme" sürecinin sivil toplum kuruluşları, üniversite çevreleri ve kamu aydınlarının yazı ve eylemleri ile çok zor ve çok uzun vadeli de olsa, yavaş yavaş daha fazla kişi tarafından benimseneceğine inanıyorum.

Ancak bir çekincem var. "Tarihle yüzleşme" sürecinin hiçbir zaman çoğunluk tarafından benimseneceğine daha da önemlisi bu benimsemenin gerçek anlamda bir "yüzleşme" olabileceğine de inanmıyorum. İnanmıyorum, zira "tarihle yüzleşme" sürecinin toplumun çoğunluğu ve müesses nizam tarafından kabul edildiğine işaret eden olmazsa olmaz şartlardan ilki bir hatanın yapıldığının devlet tarafından alenen kabul edilmesi, ikincisi de bu hatadan dolayı zarar gören mağdurların maddi ve manevi zararlarının tazmin edilmesidir. 1915 ila 1955 yılları arasındaki 40 yıllık dönemde azınlıkların zarar gördükleri beş olaydan sadece birinde, 6–7 Eylül 1955 Olayları'nda, Türkiye Cumhuriyeti mağdurlara tazminat ödedi. Ancak bu vakada bile hükümet toplam tazminat talebinin sadece % 11,50'sini ödedi.¹⁰ Diğer olayların hiçbirinde ne bir hatanın yapıldığını alenen kabul etti, ne de tazminat ödedi. Devletin azınlıkların mağdur edildiklerini aleni bir şekilde kabul etmemesinin sebebi açıktır. Kabulün bir sonraki kaçınılması imkânsız kademeleri önce özür dileme, sonra da mağdurları ve/veya mağdur yakınlarını uğradıkları zararlardan ötürü tazmin etmektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişte cereyan eden şu veya bu olay için azınlıkların mağdur edildiklerini kabul etmesi ve onlardan özür dilemesi pandoranın kutusunun açılması demektir, zira böylesi bir eylemin tazminatların ödenmesi ile tamamlanması şarttır. Dahası devletin, örneğin sadece Varlık Vergisi mağdurları için, böyle bir adım atması halinde bu adım emsal teşkil edecek ve diğer olayların mağdurlarının da tazminat talep etmelerine sebep olacaktır. Nitekim Yunan asıllı Amerikalıları temsil eden Amerikan Hellenic Institute 2008 yılında

Edirne Sinagogu'nun bugünkü metruk hali.

Şalom Gazetesi Arşivi.

açıkladığı Amerikan-Yunan Siyaset Beyanatları'nda (Greek American Policy Statements) Federal Alman hükümetinin Holokost kurbanlarına ve İsrail Devleti'ne, Japon hükümetinin de II. Dünya Savaşı sırasında Asya'daki eylemlerinden dolayı bu eylemlerin mağdurlarına tazminat ödemiş olmalarına atıfta bulunarak Türkiye Cumhuriyeti'nin değişik olaylarda mağdur olmuş Rumlara ve Ermenilere tazminat ödemesini sağlaması için Birleşik Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'ye baskı yapmasını istemiştir. Bu belgede yer alan bu tazminat talebinin kimler için istendiğini okumakta fayda var:

Alman hükümetinin holokost kurbanlarına ve İsrail Devleti'ne, Japon hükümetinin II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Asya'da gerçekleştirdiği eylemlerin mağdurlarına ödedikleri tazminatlara ve zarar ziyanlara atıfta bulunuyoruz. Birleşik Amerika hükümetine aşağıda sıraladığımız mağdurlara tazminat ve

zarar ziyan bedelleri ödemesi için Türkiye'ye baskı yapması için çağrıda bulunuyoruz:

- Türkiye'nin 1974 yılında gayri kanuni olarak Kıbrıs'ı istila etmesinin mağdurları,

- Türk makamlarının ve şahısların 1974 yılından beri gayri kanuni olarak Kıbrıs'ta işgal ettikleri, sahiplerinin ellerinden aldıkları arazi ve gayrimenkullerin, Amerikalılar dahil, sahiplerine,

- İstanbul'daki Rum asıllı vatandaşlara karşı Eylül 1955 tarihinde gerçekleşen Türk pogromunun mağdurlarına. O tarihte Türk hükümeti hadiselerden mağdur olanlara tazminat ödeyeceğini belirtmiş, ancak talep edilen tazminat bedellerinin küçük bir kısmını ödemiştir.

- Mustafa Kemal Atatürk'ün emirleri doğrultusunda 1922 yılında İzmir'in Rum ve Ermeni nüfusuna karşı Türklerin yaptığı katliamların kurbanlarına ve

- 1915-1923 yıllarında Türkiye'nin gerçekleştirdiği Ermeni Soykırımı kurbanlarına.¹¹

"Tarihle yüzleşme"nin gerçekleşmesini isteyen aydınlar ve aktivistler muhtemelen taktik nedenlerle tazminat konusunu pek gündeme getirmemekteler. Bunda da haklıdır, zira bu konunun gündeme getirilmesinden en çok tedirgin olacak olan kesim her şeye rağmen inatla Türkiye'de yaşamaya devam eden azınlıklardır. Ancak durum berrak

bir şekilde açıktır. Bir devletin ve bir toplumun geçmişi ile yüzleşmesi, bu yüzleşmenin getirdiği sorumlulukları üstlenmesi demektir. Sorumluluk sadece özür dilemek ile sona ermemektedir. Sorumluluk tazminatların da ödenmesini şart koşar. "Tazmin etme" olgusunun uluslararası hukukun alanına girdiği, tazminat tutarının ne olacağı ve kimlere ödeneceğinin uzun ve karmaşık bir sürecin sonunda çıkacak yargı kararı ile sonuçlanacağı şüphesizdir. Ancak günümüzde çağdaş bir devletin ahlaki ilkelere saygı göstermesinin şart olduğu akıldaki tutulduğu takdirde Türkiye Cumhuriyeti'nin, "Uluslararası Adalet Divanı karar vermelidir" argümanının arkasına sığınıp ahlaki ilkeleri göz ardı etmesinin kabul edilebilir bir yanı yoktur.

Dolayısıyla Türkiye'nin önündeki yol açıktır: ya "Bon pour l'Orient" (Şark için iyidir) usulü bir özür dileme ile yetinilecek veya çağdaş bir devletin gereklerini yerine getirerek özür dilemenin yanı sıra geçmişte cereyan eden ve yukarıda sıralanan tarihe mal olmuş olaylardan doğan mağduriyetleri telafi edecek tazminatlar ödenecektir. Bu gerçekleşmediği sürece Türk toplumunun ve devletinin geçmişi ile hesaplaştığını söylemek imkânsızdır.

4 Haziran 2009 tarihinde Reset Dialogue on Civilizations tarafından İstanbul Bilgi Üniversitesi Santral İstanbul Kampusu'nda düzenlenen İstanbul Seminerleri 2009 Çalıştay'ında sunulan tebliğ.

RIFAT N. BALI
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

DİPNOTLAR

- 1 Bu konuda çok fazla yerli ve yabancı kaynak olduğu için bir kaynağa verilmemiştir.
- 2 Bu konuda bkz. Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, Kitabevi, İstanbul, 2008.
- 3 Bu konuda bkz. Rifat N. Bali, *Yirmi Kur'a Naşia Askerleri*, Kitabevi, İstanbul, 2008.
- 4 Bu konuda bkz. Rifat N. Bali, *The "Varlık Vergisi" Affair A Study On Its Legacy-Selected Documents*, The Isis Press, İstanbul, 2005 / Ali Sait Çetinoğlu, *Varlık Vergisi 1942-1944 Ekonomik ve Kültürel Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul, 2009 / Hüseyin Perviz Pur, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007 / Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000 / Arslan Başer Kafaoglu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002

- 5 / Ridvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009. Bu konuda bkz. Speros Vryonis, Jr. *The Mechanism of Catastrophe, Greekworks*, New York, 2005 / Dilek Güven, *6-7 Eylül Olayları / Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009 / Emine Gürsoy Naskali, *6-7 Eylül Olayları Davası / Jassıada Zabıtları II*, Kitabevi, İstanbul, 2007 / Hulusi Dosdoğru, *6-7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993 / Fatih Akin, *Türkiye'de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2006 / Mehmet Arif Demirel, *6 Eylül 1955-Jassıada 6-7 Eylül Davası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995 / Mehmet Arif Demirel, *6-7 Eylül 1955 Olaylarına 50. Yılda Yeni Bakış*, Demokratlar Kulübü, Ankara, 2006.

- 6 Tomris Giritlioglu'nun yönettiği, *Salkım Hanım'ın Taneleri* filmi, yapım yılı 1999.
- 7 Tomris Giritlioglu'nun yönettiği, *Güz Sancısı* filmi, yapım yılı 2009.
- 8 Bu rakamlar tebliğin sunulduğu 30 Mayıs 2009 tarihinde geçerli rakamlardır. Kaynak www.medyatava.com , www.dorduncukuvvetmedya.com
- 9 Bu rakamlar 30 Mayıs 2009 tarihinde geçerli rakamlardır. Kaynak: <http://yogm.meb.gov.tr/vakifogrenci.htm>
- 10 Speros Vryonis, Jr., *The Mechanism of Catastrophe*, Greekworks, New York, 2005, s. 285.
- 11 "2008 Greek American Policy Statements", American Hellenic Institute, 4 Mart 2008, www.aheworld.org